

Mágikus kör – mágia nélkül

Sándor György a Mikroszkópban

Az ember, a gyermek mindig várja a csodát. Talán éppen jobbik énje képes áhítani és befogadni a rendkívülit, az ismeretlent. De nem mindegy, hogyan, milyen csodát vár, mit fogad el a csoda köntösében. Ámítani hagyja-e magát, vagy felismerésekkel gazdagszik? Erre a csodavárásra épít sok ezer éve nemcsak minden sámán, próféta, hanem minden más tömegpszichózis, szemfényvesztés, demagógia is. Őstársadalmak varázslói voltak, lehettek tapasztalt orvosok, felelős népvézérek, ihletett művészek csakúgy, mint sarlatánok, kóklerek, szélhámosok. A színház keletkezése hajnalától különleges szálakkal fűződik a varázslat, bővülés köreihez. A művészetek közül eredendően legtöbb köze van a látványossághoz, az embert ösztönös tudatostul elragadó, sőt egyszerre egy egész közösséget átható élményhez. Kontaktust teremthet, áramot idézhet elő ember és ember, ember és korszakok között. A nézőtérrel előhívhatja igazságok, törvények felismerésének csodáját; a ráébredés, feleszmélés legkülönbözőbb szintjein.

Sándor György most már elismerten egyedülálló művészetének kezdettől igen bensőséges és sokrétű kapcsolata van az így felfogott varázslással, mágikus kör teremtésével. Nemcsak azért, mert „megmagyarázhatatlan szuggesztió” árad belőle, „megejtő impozáns személyesség” – ahogy azt már egy évtizeddel ezelőtt feljegyezték jó szemű kritikusi (Molnár Gál Péter, **Eörsi István**). Nem is egyszerűen azért, mert miközben egymagában „egy teljes stúdiószínházat” képvisel, színpadán „a tárgyak, a mozgás és a szöveg elemei” önmagukon túlra mutatnak; „szonglőr szóviccek áradatával” ismeretelméleti mélységekbe látat, úgy nevette, hogy „szorongva és mégis szárnyaló szívvel, ragadja magával a közönséget (Duro Győző, Szalay Károly, Köszeg Ferenc). Nem is azért, mert nála ez a közönség nem egyszerűen közönség, hanem az ő publikuma. Hívei vannak, mint egy szektának. S ha akadnak lemaradók is, mindig új rajok csatlakoznak hozzá, sokan a legfiatalabbakból: közép-

iskolásokból, egyetemistákból. Állandó hívei, akik ott ülnek estjein, elkapkodják „Agy-lemezét” s legutóbb könyv formában kiadott szövegeit. Mindez nem ok, hanem következmény. Ennek az egyszerű, sovány, kopaszodó, szakállas férfinak egyéni és sokrétű kapcsolata van a mágia vázolt fajtáival. Szavak „kis drámáiból” nagy drámát épít fel; monológ, „szónoklat és attrakció, egész estét betöltő tűzijáték” az, amit nyújt (Kerényi Grácia, Szekrényessy Júlia), s mindez egy-egy speciális mágneses mezőben történik.

Legutóbbi estje, a *Mágiarok* magát ezt a mágnesességet állítja középpontba. Újra, új módon juttatja eszünkbe, hogy mialatt Karinthyhoz, Nagy Endréhez, Chaplinhez, Alfonzóhoz hasonlították; az ókori mimuscal, a commedia dell'arte mesterszínészével, cirkuszi bohóccal, a néma filmburleszkkel, Buster Keatonnel vetették egybe; színházát a bécsi Hanswurtsszal, Josef Stranitzky, Schikaneder és Nestroy művészetével; hatását Jan Werich és Voskovec, Handke és Bialoszewszki hatásával (Zelk Zoltán, Pérel Gabriella, Faragó Vilmos, Szalay Károly, Molnár Gál Péter, Duro Győző, Kerényi Grácia) – aközben egybehangzó volt mindig az a végső megállapítás, hogy ő más. Amit és ahogyan előad, az „sándorgyörgyi”. „Foglalkozása: Sándor György” – írta Nádas Péter; „Műfaja: sándorgyörgy” – olvashatjuk most D. Magyari Imre cikkében. Ennek a foglalkozásnak, ennek a műfajnak átfogó képessége, mélysége és gazdagsága új oldaláról nyilatkozik meg. Úgy „új”, hogy az eddig is, rejtettebben jelenlévő önelvűségét szakmai bravúrral hozza felszínre. Eközben arra is ráébredt: mind a felsorolt hasonlításokhoz, elődökhöz szerves kapcsolata van. Sőt, az ilyenfajta rokonságok listáját még tovább lehet szaporítani. Beleolvadnak a „sándorgyörgységbe”, illetve kihajtanak belőle.

Már az alapötlet, a cím is – mint minden estjénél – egyéni karakterű szójáték, asszociációs góc. Egész „rakás” mágia, már nem is mágia. Dömpingszerűségével, szóhangulatával ellentmond mágiaszerűségének. Ugyanakkor hallható „máglyarakás”-nak is, egyszerre idézve fel inkvizíciót és vendéglőt asztalt. Mind egyik egymásra torlódtott képtelen kép. Számítalan igen különböző képzetsort sejtet. Joggal, mert ezek a nagyon különböző életsíkok mind megjelennek. Asztrológia, bűvészműtatvány, gondolatátvitel éppúgy, mint történelmi mág-

lyák füstje; grafológia, céllövészet, késdobáló éppúgy, mint úttörők tizenkét pontja, vékonypénzű egyetemi oktató. Szeszélyesnek tetszőn, bizarr egymásutánban váltják egymást a témák. S ami a legfontosabb: mindez sándorgyörgymódon történik.

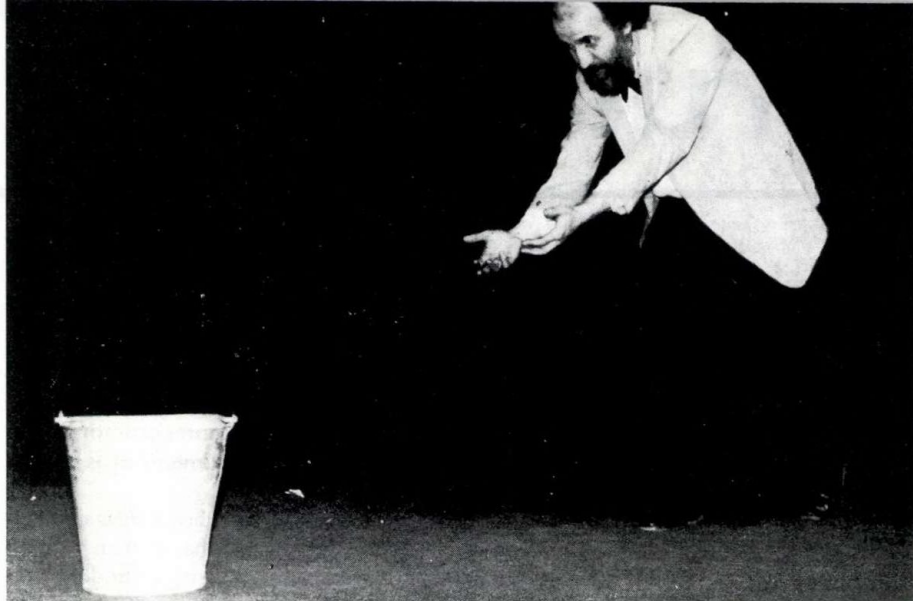
Illuzionista áll elénk. De egy olyan illuzionista, aki az illúziókeltés pusztán illúzióinak felkeltésével dolgozik, bosszorkányosan, mondhatnánk, már-már szemtelenül. Ideillik az utolsó szó, hiszen itt a „szem”-nek nagyon nagy szerepe van – de még jobban hajlunk arra, hogy azt mondjuk: káprázatosan. Ez a kifejezés is a „szem” hiánya miatt (s ugyanakkor fokozott, átvitt értelmű igénylése miatt) kívánczodik elő. Igen, mert „káprázatos” az, aminek tanúi vagyunk, de *nem* „szemkáprázatos”. Hiszen úgy tűnhet: itt egyáltalán nincs semmi látnivaló. Ha valaki például képernyőn látná, levett hanggal, megfoghatatlan lenne számára, hogy miért ül nézőtérnyi ember feszült figyelemmel, miért kacarászik vagy nevet magafeledten, dülöngélve, majd komolyodik el hirtelen, s néz elgondolkozva. Miért, amikor egyetlen, köznapi küllemű férfi áll a pusztán színpadon, egyszerűen csak álldogál, néha jön-megy, mozdulatai sem különösek. Még csak nem is ágál. Feltehetően köznapi hangon beszél. Kosztüm, kellemé szinte semmi. Mivel tartja fogva közönségét órákon át? Megfoghatatlan lenne az ily módon szemlélő számára az, ami Sándor Györgynél valóban megfoghatatlan. Nem értené, mert nem vesz részt ebben a speciális mágiaiban. Nem látna semmit, mert nem látná azt, amit *ő lát* nézőivel. Ez az oka annak is, hogy nem lehet s aligha szabad elhangzott szavait idézni, elemezni. Torzított, szegényített képet kaphatunk csak így. S nem érzékelhetjük azt, ami valójában történik ebben a színházban.

Most éppen briliáns találatként spektakulumokat idéz meg, saját működésének poláris ellentéteit. De hogyan! Zsebkezdőt tesz a földre. Várjuk, hogy fog fölemelkedni. A zsebkezdő meg sem mozdul, az égvilágon semmi nem történik, de eközben rövid szavakkal, apró gesztusokkal becsalogatja közönségét a saját utcájába; egy egészen más síkra, egy egészen más szemszögéből látott összefüggésrendbe. Mint a Vidám Park mozgóházikójában: saját egyensúlyunk, magatartásunk lélekhelyezetei változnak villódzó asszociációi követése során. Nem mozdulunk, mégis nagy utakat teszünk

meg szavai, elhallgatásai, egy-egy arc- vagy kézmozdulata, mindig váratlan fordulatai nyomán. A természetfölöttinek induló mutatványokról valami egészen kézenfekvő természetesség derül ki. Halottlátó szeánszra készülődik, hosszan keresi a megfelelő pozitúrát, majd lemondóan megállapítja: nem lehet, nem jó a halottlátószög. Szellemidézést ígér, de nem jönnek a szellemek. „Pedig megkapták a szellemidézésüket!” Ezzel együtt a természetes, köznapi mozzanatokban drámai mélységeket tár fel.

Így például az előadás egyik csúcsa az, amikor csupán annyit mond: valaki álljon fel a közönség soraiból. Már előbbi estjein is többször kiderülhetett: mestere annak, miként lehet úgy szólni a közönséghez, hogy senki sem tudhatja, komolyan kell-e venni; szerepéhez tartozó módon beszél, vagy éppen kilép ebből. Lebegteti ezt a kettősséget. Ezért senki sem mozdul. Mégis, mivel megismétli a felszólítást, lassan úgy tűnik, hogy itt van köztünk valaki, akihez szavait intézi, csak nem látjuk, mivel nem fogad szót. Ugyanakkor azt is érezheti a közönség egyes tagja: bármikor ráeshet a választás, nekszegeződhet a felkérés, hol a kellemes játékos kiválasztottság, hol pedig a kellemetlen, zavarba hozó sarokba szorítás formájában. A nyilvános kiemelés vagy a nyilvános leszerepeltetés alternatívájával. Így egyszerre lesz mindenki kívül- és belülálló. S ebben a fajta furcsa kettősségben az „Álljon fel!” mindig alapvetően másként hangzik el. Egyszerű kérés, jelentőségteljes, csábító felhívás, ellentmondást nem tűrő parancs, kunyerálás, magát a felkérőt szégyellni való helyzetbe kerítő kapcsolat, baljós-látú, megsemmisítő ultimátum. A szabad állampolgár kiegyensúlyozott magabiztosságától az elbizonytalanított lét fokozatai, helyzetei jelennek meg a megalázhatóságig, az elemi jogoktól, az élettől megfoszthatóságig. Az alig kiszámítható történelem során lehetséges és egymásba átváltható szélsőséges állapotaink; múltunk során, őseinkben már végigborzongott rémületek, helyzetcsereké, szerepek, kiszolgáltatottságok szédületes változatain szánkázik végig, mint hátunkon a hideg. S mindezt olyan erlagadó humorral idézi meg, hogy a csendes derű, habzó kacaj, kirobbanó hahotázás szivárványváltozatosságú árnyalatain át jutunk ezekhez a felismerésekhez.

Ez a szám önmagában is megérdemelné, hogy miatta zárandokoljon a Mikroszkóp Színpadhoz mindenki, aki nem



Sándor György (Matz Károly felv.)

akar elmulasztani egy különleges élményt. De nem áll önmagában. A tenyérfóklás remeklést hasonlóan kiemelhetném, vagy a késdobáló meglevenítésének mindig új alakban visszatérő változatait. Ugyanakkor már a kiemelés gondolata is ide nem illő. Hiszen az említettek, éppúgy, mint a Cipolla-mutatvány, olyan sorozatban helyezkednek el, amelynek minden részecskéje kitűnően és sokféleképpen ízesül egymáshoz, s az egész est érzelmi, játékosági gazdagságához. Egységes folyamatot alkotnak, mesteri fokozással. S ugyanakkor nemcsak ezen a műsoron belül bizonyulnak ilyen szerves alkotórésznek, hanem egyúttal Sándor György egész eddigi működésének, estjeinek egészen belül is. (Érdekes tanulmány lenne például összevetni a régi, híres – Szalay Károly által külön méltatott – „sámlí”-számot az egész *Mágiarakással*. Mennyire ott rejlettek már az itt tovább érlelődött megoldások: a semmiből, a felajzott várakozásból megteremtett humor, a közönséggel összekacsintás, együttműködés egyéni varázsa.) S ez a műsor, éppúgy, mint az előzőek, saját történelmi korszakainkban, helyzeteinkben is pontos helyet foglal el, S éppen ezekkel az egyre tágabb hátterekkel válik még beszédesebbé.

Így a játék során díszletek, helyszínek változatos sokasága ereszkedik a kopár színpadra, illuzionistához méltón, cirkuszi porondtól, a késdobáló palánkjától mindennapi életünk színtereire. A magunkban hordozott múlt súlyos képeitől a ködös, rejtélyes utópiáig, jövőnk, bolygónk jövője rébuszáig. Láthatatlan kulisszái így magának a történelemnek színpalái, korlátai, rettenetei és esélyei. De Sándor György legfőbb színpada a jelenlevő emberekben, belül teremtdik meg: a fejekben, emlékezetekben, képzetekben. Ott, amit a régiek szívnek hívtak, S mindez a kedélyen keresztül történik. Mert először és végtére is –

mint a legvalódibb, legmagasabb szintű bohócok – igazi, vérbeli mulattató, a szívbeli nevetetés titkát ismeri.

Az juthat eszünkbe: vajon nem volt ő mindig is kitűnő hipnotizőr? A Cipolla-szám vajon nem azért is olyan magával ragadó, mert önmagunkat s önmagát is különös tükörben láttatja? Igen, azzal az igen fontos módosítással, hogy ő egy fordított Cipolla. Nem elkábít, hanem feleszméltet. Nem szemfényvesztő, hanem szemfényhez segítő. Nem látható díszleteinek gazdagságát csak nem látható személyeinek sokasága múlja felül. Többször méltányolták, egymagában hányfajta emberi magatartást, típust tud megidézni, alig észrevehető, apró eszközökkel. Eközben önnön életkoraink, állapotaink lépcsőit is végigjárjuk vele. Szikrázó humora önfeledt nevetésre ingerlésében gyermekké válunk, majd zöldfülű kamasszá, tapasztalt aggastyáná.

A *Mágiarakás* Sándor György eddigi estjeinek szerves folytatása, egyben speciális sűrítménye is kivételes képességeivel megteremtett egyéni leleményeinek. Színházi síkváltásnak is nevezhetnénk (Hankiss költői síkváltása nyomán) azt, amit ő láthatatlan színpaláival, szereplőrsaival véghezvisz. Most saját „mágiájával”, ellenmágusként lép fel. A tömegek lázadásával szemben az egyén lázadása mellett áll ki. Ortega, Le Bon, Aldous Huxley „modern csöcselék”-veszélyével szemben nem egyszerűen fellebbez vagy hitet tesz, hanem élő példát mutat fel: a nézőtér arctalan masszájából az arcokat hívja elő. Bizarr, művészi happeningként a személyes reagálást. Tüntetés is ez, minden színházi és történelmi monstre produkció ellen; az ember, az emberi háttérbe szorítása, az eszközök előtérbe állítása ellen. Tisztelgés az ember előtt, a felfedező, eszméltető erejű szóval, játékkal. Olyan látványosság, ahol a reflektorfény mindig az emberre, a nincs-két-egyforma arcra esik.